

Кулієв А. Ю.,
кандидат юридичних наук, доцент кафедри транспортного права
Одеського національного морського університету

Цимбаліст Л. С.,
студентка магістратури
Одеського національного морського університету

ОСОБЛИВОСТІ НОРМАТИВНО-ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ДІЯЛЬНОСТІ МОРСЬКОГО АГЕНТА В УКРАЇНІ

FEATURES OF LEGAL REGULATION OF ACTIVITY OF MARITIME AGENT IN UKRAINE

У статті розглядаються та узагальнюються існуючі організаційно-правові проблеми діяльності морського агента. Аналізуються чинні нормативно-правові акти, що визначають правове становище та встановлюють порядок здійснення агентування морського торговельного флоту в Україні. Досліджуються особливості договірних відносин у галузі морського агентування як у національному, так і в зарубіжному та міжнародному (транснаціональному) праві.

Ключові слова: агентські відносини, морське агентування, принцип, агентський договір.

В статье рассматриваются и обобщаются существующие организационно-правовые проблемы деятельности морского агента. Анализируются действующие нормативно-правовые акты, определяющие правовое положение и устанавливающие порядок осуществления агентирования морского торгового флота в Украине. Исследуются особенности договорных отношений в области морского агентирования как в национальном, так и в зарубежном и международном (транснациональном) праве.

Ключевые слова: агентские отношения, морское агентирование, принцип, агентский договор.

The article reviews and summarizes the existing organizational and legal problems of the marine agent. The current regulatory and legal acts that determine the legal status and establish the procedure for the agency of the merchant marine fleet in Ukraine are analyzed. The peculiarities of contractual relations in the field of marine agency both in national and in foreign and international (transnational) law are explored.

Key words: agency relations, marine agency service, principal, agency contract.

Вступ. За часів колишнього СРСР морське агентування регулювалось Кодексом торговельного мореплавства Союзу РСР 1968 р., у ст. 63 якого зазначалося: «Агентське обслуговування суден у морському торговому порту здійснюється державними агентськими організаціями, які є юридичними особами». Зважаючи на це, повним монополістом у морському агентуванні була держава [1, с. 14–16]. На той час нарахувалось біля 360 фірм, що займались агентуванням радянських суден.

У 90-х роках після розпаду СРСР було створено багато нових агентських фірм, які розрізнялися за формою власності. Монополія держави в наданні господарських послуг у сфері морського агентування поступилась розвитку приватних агентських фірм.

Процеси роздержавлення, демонополізації і приватизації підприємств морського транспорту привели до серйозного відновлення законодавства, що регулює відносини в морській галузі та управління нею.

Сьогодні перед законодавцем і юридичною науковою України стоїть завдання створити правову основу для успішного функціонування морського транспорту. Для вирішення цього завдання велике значення має вдосконалення правового регулювання окремих видів підприємницької діяльності, зокрема морського агентування, яке є особливим видом

діяльності з організації і координації всіх операцій, пов'язаних із забезпеченням і обслуговуванням суден як у портах, так і за їх межами.

Необхідно відзначити, що сьогодні на національному рівні Кодекс торговельного мореплавства (далі – КТМ) України є чи не єдиним законодавчим документом, що регулює надзвичайно складну в юридичному сенсі діяльність агента. Порівняно з іншими галузями діяльності, з метою регулювання яких були прийняті та використовуються десятки законодавчих актів, морське агентування не отримало аналогічної законодавчої підтримки.

Вітчизняні юристи у своїх дослідженнях майже не висвітлювали проблеми морського агентування, крім І.М. Петрова, О.В. Полтавського, А.О. Кудюкіна, О.Ф. Висоцького, А.Л. Колодкіна, О.М. Шемякіна і декількох інших фахівців у галузі морського права. Це свідчить про низьку теоретичну опрацюваність теми, що розглядається.

Постановка завдання. Основною метою статті є з’ясування природи морського агентування, аналіз його організаційно-правових основ, визначення специфіки механізму правового регулювання діяльності морського агента, сутності й змісту морського агентування, можливості забезпечення стабільності відносин у цій сфері, що сприятиме ліквідації окремих прогалин у теоретичних дослідженнях, а також допоможе розробити рекомендації щодо вдоскона-

лення практики правового регулювання морського агентування.

Результати дослідження. За своїм змістом морське агентування є однією з найважливіших послуг, що надаються у сфері торговельного мореплавства, але попри це й досі в міжнародній практиці всеосяжного правового регулювання агентської діяльності не існує, оскільки немає цілеспрямованих законодавчих актів, присвячених цьому інституту суспільних відносин. Норми, які містяться в окремих міжнародних правових документах, мають, переважно, уривчастий, розрізний характер і регулюють лише окремі аспекти агентської діяльності.

У сучасній Україні морське агентування набуло величного значення та посідає важливе місце у розвитку зовнішньоекономічних відносин, але належного нормативно-правового регулювання цієї діяльності не було надано державою. Так і не визначено поняття «морського агентування» на законодавчому рівні.

Правове регулювання діяльності морського агента в Україні здійснюється Цивільним кодексом України (далі – ЦК), Господарським кодексом (далі – ГК) України, КТМ України, іншими нормативно-правовими та підзаконними актами. Отже, нормативно-правове регулювання умовно можна поділити на загальне та спеціальне. Так, ГК та ЦК України регулюють загальні відносини морського агентування у тій частині, яка не врегульована КТМ.

Спеціальним документом, що регулює відносини морського агентування, є Кодекс торговельного мореплавства України від 1995 року. Глава 5 Розділу IV КТМ України містить загальні положення про агентування суден, права та обов’язки морського агента, обов’язки судновласника або іншого довірителя та порядок припинення договору морського агентування, тобто містить спеціальні норми, але вони не охоплюють усіх сторін діяльності морського агента.

Морське агентування здійснюється на території морського порту або за його межами. Так, ст. 116 КТМ закріплено: «У морському порту або поза його територією як постійні представники судновласника діють агентські організації (морський агент), які за договором морського агентування за винагороду зобов’язуються надавати послуги в галузі торговельного мореплавства. Під час виконання договору морського агентування морський агент, який діє від імені судновласника, може також діяти на користь іншої договірної сторони, якщо вона її на те уповноважила і якщо судновласник не заперечує». Зажаючи на зміст статті, можна ототожнювати поняття «морська організація» та «морський агент» [2, с. 348]. Правила надання послуг у морських портах України, затверджені наказом Міністерства інфраструктури України від 05 червня 2013 року № 348, так визначають поняття «морського агента»: «морський агент – суб’єкт господарювання, який відповідно до договору морського агентування діє від імені та за дорученням судновласника як постійний представник судновласника та за винагороду надає послуги в галузі торговельного мореплавства» [3].

Агентська діяльність у морських портах є різновидом морської агентської діяльності, яка своєю чергою є різновидом агентської діяльності, на яку поширюються положення Глави 31 ГК України, присвяченої комерційному посередництву (ст. 295 – закріплює поняття та низку ознак агентської діяльності, ч. 1 статті наводить визначення комерційного посередництва (агентської діяльності) – А.К., Л.Ц.). За змістом викладеного визначення можна встановити основні ознаки такої діяльності:

- це – підприємницька діяльність;
- предметом цієї діяльності є надання послуг;
- послуги надаються виключно суб’єктам господарювання;
- послуги надаються шляхом посередництва;
- послуги надаються виключно у господарській діяльності;
- посередництво здійснюється від імені, в інтересах, під контролем і за рахунок суб’єкта, якого представляють.

Викладені ознаки дають можливість відмежувати надання послуг із комерційного посередництва від суміжних видів діяльності – комісійної діяльності і виконання доручення, а також від інституту представництва. Відносини комерційного посередництва передбачають участь у них особливої категорії підприємців – агентів. Особливістю цих відносин є також те, що агент не заміщує особу суб’єкта, якого він представляє, – комітента (у договорі комісії) або довірителя (у договорі доручення) [4, с. 383–385].

Порівнюючи нормативно-правове регулювання морського агентування в Україні та інших державах, необхідно зазначити таку особливість українського законодавства, як надання агентам можливості виступати лише від імені свого принципала, на відміну, наприклад, від англійського права, яке дозволяє агенту виконувати свої обов’язки від власного імені або від імені свого принципала, на користь принципала та за його рахунок. Такої позиції дотримується і російське законодавство, яке містить, на відміну від українського законодавства, тлумачення поняття «договору морського агентування». Так, у ст. 232 КТМ РФ законодавець дає таке визначення договору морського агентування: «За договором морського агентування морський агент забов’язується за винагороду виконувати за дорученням та за рахунок судновласника юридичні та інші дії від свого імені або від імені судновласника в певному порту або на певній території» [1, с. 51]. Тобто правове становище морського агента в Україні у цьому напрямку дещо вужче, ніж у багатьох зарубіжних країнах, у яких агент має право діяти не тільки від імені свого принципала, а й від свого імені за рахунок та в інтересах свого принципала. Також, аналізуючи російське законодавство, слід звернути увагу на той факт, що з метою відмежування представництва від посередництва було прийнято розмежування договорів морського агентування і морського посередництва (відповідно до Розд. 13 і Розд. 14 КТМ РФ), загальна різниця між якими зводиться до того, що в першому випадку морський агент за дорученням

судновласника виконує певні юридичні та інші дії (ст. 232 КТМ РФ), а в другому – посередник (морський брокер) зобов'язується надавати довірителеві посередницькі послуги під час укладення різних договорів (ст. 240 КТМ РФ) [5, с. 228].

Що ж стосується українського законодавства, то зміст ст. 116 КТМ України припускає саме представницький характер дій морського агента, оскільки останній є постійним представником судновласника (ч. 1 ст. 116 КТМ України) і виконує різні юридичні і фактичні дії від його імені [6].

Норми, що регулюють діяльність морського агента, є у Законі України «Про морські порти України». Так, у Розділі 4 ст. 18 наголошується, що у межах морського порту функціонують суб'єкти господарювання усіх форм власності, діяльність яких пов'язана з обслуговуванням суден, пасажирів, вантажів. Ст. 21 цього закону зазначає, що тарифи на агентські послуги є вільними та визначаються договором між суб'єктом господарювання, який надає відповідні послуги, та їх замовником [7].

Схожу за змістом норму містять Правила надання послуг у морських портах України, затверджені наказом Міністерства інфраструктури України від 05 червня 2013 року № 348. Глава XV «Надання послуг з обслуговування суден» регламентує, що обслуговування суден та інші послуги в морських портах України та на підходах до них здійснюються суб'єктами господарювання на підставі укладених договорів відповідно до чинного законодавства з урахуванням вимог міжнародних договорів України.

Отже, незважаючи на те, що положення профільного законодавства в галузі морського агентування не повною мірою відповідають комерційним викликам часу, їх диспозитивний характер дозволяє сторонам самостійно компенсувати недолік рівня регулювання в договірному порядку.

У законодавствах європейських держав договір морського агентування ототожнюється з договорами представництва, посередництва, доручення та комісії.

Договір морського агентування в Україні регулюється одночасно положеннями ЦК України та ГК України, які дещо суперечать одне одному. Для правовідносин суб'єктів господарювання першість у правовому регулюванні має ГК України. Глава 31 ГК України регулює питання укладення договорів комерційного посередництва. Аналог в ЦК України – ст. 243 «Комерційне представництво», а також у частині, що не суперечить ГК України, – положення ЦК України щодо договорів доручення.

Різниця у цьому разі полягає в тому, що згідно з ч. 1 ст. 295 ГК України комерційним посередництвом (агентською діяльністю) є підприємницька діяльність з надання агентом послуг суб'єктам господарювання під час здійснення ними господарської діяльності шляхом посередництва від імені, в інтересах, під контролем і за рахунок представленої сторони [8]. Положення ч. 1 ст. 237 ЦК України характеризують представництво як правовідношення, в якому одна сторона (представник) зобов'язана або має право вчиняти правочини від імені іншої сторони, яку вона

представляє [9]. Ототожнення поняття «агентської діяльності» та «комерційного посередництва», яке наявне згідно з нормами ГК України, іноді викликає непогодження. Про це зазначає І. Бережна: «ци два терміни не можна ототожнювати, оскільки агентська угода є одним із договорів про надання посередницьких послуг <...> агентська діяльність не може обмежуватися комерційним посередництвом, оскільки ці дві категорії навіть не можна порівнювати, зважаючи на те, що агентський договір поряд з іншими цивільно-правовими договорами є одним із елементів, з яких складається інститут комерційного посередництва» [10, с. 41].

Частина 3 ст. 295 ГК України вказує на те, що підприємці, які діють хоча і в чужих інтересах, але від власного імені, комерційними агентами не є. Як відомо, такі підприємці вважаються комісіонерами. Діючи від власного імені, комісіонер, на відміну від повіреного, не є представником комітента.

До того ж важливо зазначити відмінність у предметі договору – за договором доручення (ч. 1 ст. 1000 ЦК України) йдеється про вчинення повіреним юридичних дій від імені та за рахунок довірителя. При цьому положення про те, що довіритель контролює виконання доручення, Кодекс не містить [11, с. 263].

Агентський договір має з договором доручення схожу правову природу, проте дає комерційному агенту набагато меншу свободу під час виконання дій, на які він уповноважений. Так, для договору доручення схвалення довірителем угоди не потрібне, достатньо, щоб вона відповідала спочатку вказаним у договорі доручення умовам. Агентський же договір додатково вводить положення про контроль з боку довірителя.

Згідно ст. 297 ГК України агентський договір передбачає надання однією стороною (комерційним агентом) послуг іншій стороні (принципалу) з укладання договорів або сприяння в їх укладанні від імені та за рахунок принципала.

Зі ст. 297 ГК України випливає, що зміст агентського договору в деяких випадках може виходити за межі договору доручення. Пов'язано це з тим, що предметом агентського договору, на відміну від договору доручення, можуть бути не тільки юридичні дії, а й інші дії, що не викликають юридичних наслідків, – фактичні послуги. Отже, діяльність, спрямована на здійснення укладених угод (поставка товарів, проведення розрахунків по угоді і т. п. – А.К., Л.Ц.), знаходиться за межами агентського договору. Водночас договір доручення, як правило, охоплює здійснення юридичних дій, спрямованих не тільки на укладення договорів, але і на їх виконання [12, с. 107].

Отже, діяльність морського агента включає в себе дві складові: комерційне посередництво і комерційне представництво, які за свою суттю схожі – надають послуги від імені принципала, за його рахунок, але межі їх повноважень різні.

Ще одним проблемним питанням є відсутність форми типового договору про надання послуг мор-

ського агентування. У міжнародній практиці такою формою є Стандартна генеральна агентська угода лінійного сервісу, розроблена Федерацією національних асоціацій судових брокерів та агентів (далі – ФОНАСБА) та рекомендована Балтійською і міжнародною морською радою (БІМКО) в 2001 році [13]. Це остання редакція, в якій об'єднано проформи Генеральної агентської угоди (лінійного сервісу) та Стандартної угоди про агентування ліній, четверта редакція яких була прийнята ФОНАСБА в 1993 році.

У світовій практиці форма договору морського агентування не обов'язково повинна бути письмовою. Так, у ряді країн форма договору морського агентування може бути усною з подальшим її закріпленим у письмовій формі, що не є обов'язковим. Також підтвердженням укладання договору морського агентування є обмін документами за допомогою електронного зв'язку. У законодавстві України, а саме у п. 4 ст. 297 ГК вказано, що агентські договори здійснюються у письмовій формі. Згідно з п. 1 ст. 207 ЦК правочин вважається таким, що вчинений у письмовій формі, також, якщо воля сторін виражена за допомогою телетайпного, електронного або іншого технічного засобу зв'язку. Отже, договір морського агентування потребує укладання у письмовій формі у будь-якому дозволеному ЦК варіанті [9].

Отже, договір морського агентування належить до агентського договору як вид до роду, будучи окре-

мим видом агентського договору. Тому, незважаючи на відсутність у КТМ України будь-яких правил, що визначають застосування до правовідносин, що випливають з договору морського агентування, норм про агентський договір, ми можемо зробити висновок, що за межами спеціальних правил про договір морського агентування в субсидіарному порядку до зазначеного договору підлягають застосування загальних положень про агентський договір.

Висновки. Межі дослідження не дозволяють вичерпно охарактеризувати пов'язані із нормативно-правовим регулюванням перешкоди розвитку ринку послуг морського агентування та забезпеченню його міжнародної конкурентоспроможності.

Узагальнюючи все вищенаведене, зазначимо, що морське агентування як окремий вид діяльності потребує юридичного закріплення на рівні законодавчого акта, а не підзаконних нормативно-правових документів, як це залишається сьогодні. Таким спеціальним Законом необхідно закріпити нормативно-правову базу, що стосується регулювання організаційно-правового положення морського агента та правового статусу морських агентських компаній; вирішення проблем, пов'язаних із визначенням межі відповідальності морських агентів; визнання договору морського агентування як окремого виду цивільно-господарських договорів; встановлення типової форми договору морського агентування відповідно до національної специфіки.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Агентирование морских судов: теория и практика // И.М. Петров, В.А. Виговский. – 2005 р. – 496 с.
2. Кодекс торговельного мореплавства України // Відомості Верховної Ради України. – 1995. – № 47–52. – Ст. 349.
3. Правила надання послуг у морських портах України, затверджені наказом Міністерства інфраструктури України від 05 червня 2013 року № 348 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z1401-13>.
4. Боднар Т.В. Договірне право України. Особлива частина [Текст] : навч. посіб. / Т.В. Боднар, О.В. Дзера, Н.С. Кузнецова та ін.; за ред. О.В. Дзери. – К. : Юрінком Интер, – 2009. – 1200 с.
5. Бабурина О.Н. Развитие морского транспорта России в условиях глобализации: роль государственной власти / О.Н. Бабурина // Транспорт Российской Федерации. – 2013. – № 2(45).
6. Кодекс торговельного мореплавства України від 23 травня 1995 р. // Відомості Верховної Ради України. – 1995. – № 52. – Ст. 349.
7. Закон України «Про морські порти України» від 17.05.2012 р. за № 4709-VI // Відомості Верховної Ради України. – 2013. – № 7. – С. 407.
8. Господарський кодекс України. Від 16 січня 2003 р. № 436-IV. З подальшими змінами // Відомості Верховної Ради (ВВР). – 2003. – № 18, № 19–20, № 21–22. – Ст. 144.
9. Цивільний кодекс України. Від 16 січня 2003 р. № 435-IV. З подальшими змінами // Відомості Верховної Ради (ВВР). – 2003. – № 40–44. – Ст. 356.
10. Ламан А.І. Загальні засади правового регулювання агентських відносин в Україні / А.І. Ламан // Правова держава. – Вип.14. – Одеса, 2012 . – С. 41.
- 11.Харитонов Е.О. Цивільне право України : підручник / Е.О. Харитонов, О.І. Харитонова, О.В. Старцев. – Вид. 3, перероб. і доп. – К. : Істина, 2011. – 808 с.
12. Гелецька Г.О. Правова природа довіреності як форми уповноваження при договірному представництві [Текст] / Г.О. Гелецька // Вісник Хмельницького інституту регіонального управління і права. – 2004. – № 4(12). – С. 105–109.
13. Кокин А.С. Юридический справочник по торговому мореплаванию [Текст] // под редакцией А.С. Кокина. — М. : Издательство «Спартак». – 2007. – 560 с.